

שניאור זלמן ליימן

קיו גרונס הילס, נ. י.

כתבו על קרן השור

איתא במגילת תענית לכ"ז אייר (על פי כתב יד אוקספורד):

בימי מלכות יון היו עושין עטרות בפתחי חנויות וחצרות, ושרים בשיר לעבודה זרה, וכותבין על קרניו של שור ועל מצחי חמורים אין

לבעליו חלק בעליון (ובנדפס: אין לבעליהן חלק באלקי ישראל).
וכן איתא בבראשית רבה ב: ד:

והארץ היתה תהו וגו'. ד' שמעון בן לקיש פתר קריא בגליות . . .
וחשך זה גלות יון שהחשיכה עיניהם של ישראל בגזרותיה, שהיתה
אומרת להם, כתבו על קרן השור שאין לכם חלק באלקי ישראל.

ושוב בויקרא רבה טו: ט:

בהרת, זו יון, שהיתה מבהרת בגזרותיה על ישראל ואומרת להן:
כתבו על קרן השור שאין לכם חלק באלקי ישראל.

ועיין במקבילות למדרשים אלו בשאר ספרות התלמוד והמדרש. ועל
כולם, עיין במדרשי חנוכה שנדפסו בבית המדרש, חלק א' וחלק ו'; בשאילתות,
הוצאת מירסקי, בראשית, חלק ב', שאילתא כ"ז; וביוצר לשבת השניה של
חנוכה. מכל אלו נראה בעליל שהיוונים גזרו על אבותינו לכתוב על קרן
השור שאין לנו חלק באלוקי ישראל. וכאן הבן שואל מה בעצם רצו בגזירה
משונה זו? מבחינה הלכותית, איזה איסור יש בכתיבת לשון זו על קרן השור,
ולמה מסרו אבותינו נפשתיים על גזירה זו?

גדולי הדורות ואחרוני החוקרים עסקו בענין, וכנראה, מקום הגיחו
לנו אבותינו להתגדר בו. אזכיר ראשי פרקים מכמה פירושים שנאמרו, ואח"כ
אציע מה שנראה לי להוסיף, ואם על ידי זה מישוהו יעמוד על אמיתה של

תורה בענין זה, והיה זה שכרי וזכותם של ראשי משפחתינו, שחוברת זו מוקדשת לזכרם.

המהר"ל, נר מצוה, עמ' יד-טו, פירש שהיוונים רמזו בקרן השור לעגל הזהב, והכוונה שעל ידי עגל הזהב כפרו בני ישראל בעיקר, ושוב אין להם חלק באלוקי ישראל (וכעין זה בפירוש המיוחס לרש"י לבראשית רבה ב: ד, ועיין ביפה תואר השלם, על אתר); בעל מגלה עמוקות עמד על ענינינו בכמה מקומות, ורובם עולים בקנה אחד, דהיינו שכתבו על קרן השור רומז ליוסף, הגקרא בכור שור, והכוונה שבגלל מכירת יוסף נענשו כלל ישראל על ידי היוונים. הענין מפורש ביותר במגלה עמוקות, מהדורא תנינא, פרשת מקץ, עמ' קפ"ה; הגאון יעב"ץ, בפירושו למגילת תענית, פירש שהיוונים רצו לבטל היהודים ממלאכת החרישה ומעבודת האדמה, ולכן גזרו כתבו על קרן שור וכו' (וכעין פירוש היבע"ץ נמצא במפורש במדרשי חנוכה); הגאון רבי אפרים זלמן מרגליות, בפירושו לפסיקתא רבתי, פרשה לד: ו, בסוף, פירש שכתבו על קרן השור יש להבינו בדרך מליצי, והכוונה כשם שכתב החקוק על קרן השור הוא כתב קיים ותמידי, כן רצו היוונים לגזור על היהודים שיקבעו בלבבם ובנפשם כדבר קיים ותמידי שאין להם חלק באלוקי ישראל; בשפת אמת עה"ת, פרשת מקץ, עמ' קד: ד"ה איתא, מפרש שהיוונים רצו לבטל האמונה שמה שנעשה למטה משפיע למעלה, ולכן דייקו שאין להם חלק באלוקי ישראל, כלומר שאין מעשיהם של ישראל משפיעים כלפי שמיא. ועיין עטרת ישועה, ליקוטי תשובות והסכמות, להאדמו"ר מדזיקוב, עמ' קמז; שם משמואל, פרשת מקץ, עמ' רכז, רלד, רמא, רמב, רמד, רמו, רמט, רנא, רנד ורסד; פחד יצחק להגר"י הוטנר, קונטרס וזאת חנוכה, עמ' כ"א, ל"א; אור גדליהו על המועדים, עמ' כו וכח; והמובא בנר למצוה לר' אשר אנשיל גרינוואלד, עמ' נא; וכן המובא בשם הר"י ריינוס בקובץ דרושים של הגאון ר' צבי יחזקאל מיכלזאהן, ח"א, עמ' סט, ד"ה וזה מאוד יומתק; והמובא בברכת חיים לר' חיים יעקב צוקרמן, ח"ב, עמ' כא; ועוד עד כאן מגדולי הדורות.

והנה החוקרים לא שמו יד לפה, וגם הם ענו את חלקם בענינינו. ר' מאיר איש שלום, במאיר עין למכילתא, עמ' עא: פירש שמנהג עמי הארץ בישראל היה לכתוב שמות על קרני שוורים כדי שלא יזקו, באו היוונים וגזרו שימחקו את השמות ויכתבו במקומן שם עבודה זרה. דרך אחרת ברר לו ההיסטוריון ר' זאב יעבץ, תולדות ישראל, חלק ד, עמ' 77, הערה 4. הוא

גזר שאין לקרוא שור אלא שור, היינו חומה, והכוונה שגזרו היוונים שהיהודים יכתבו על חומות העיר ועל המגדל הנראה מרחוק, שאין להם חלק וכו'; השהה אגדת אמוראי ארץ ישראל לפרופ' ב. ז. באכר, כרך ראשון, חלק שני, עמ' 170. הערה 2. יש בין החוקרים שהרחיקו לכת ביותר, עיין מנחם שטיין, דת ודעת, עמ' 117-122 (שיש לגרוס עלה שור במקום על קרן השור); ועיין טוביה פרשל (בשם בנו חגי), «כתבו על קרן שור», אור המזרח כו (תשל"ט), עמ' 169-170 (שיש לפרש: תקעו בקרן שור כדי להקהיל את העם ולהכריז בפניהם שאין להם חלק וכו'). ועיין המובא בפירושו מנשה גראסבערג למגילת תענית, עמ' 18. הערה 11. מבין החוקרים, מתקבלת יותר דעתו של מ. א. מירקין, מדרש רבה, כרך א, עמ' 18: «ונראה שהיוונים ליצנים גדולים היו, ראו בגזירה זאת שגזרו תעלול חריף. מעשה זה מזכיר לישראל את הטאם הקדום, מעשה העגל. וגם לעושי רצונם סכנה בקיום הגזירה, כי מסוכן לחקוק בקרן שור».

מהאמור למעלה, ואין הפרט בא ללמד אלא על הכלל כלו, למדנו כמה דיו נשפך וכמה קולמוסין נשתברו כדי לפרש גזירה זו, ועדיין אין אנו יכולין לברך על המוגמר. ננסה לפרש באופן אחר, אלא שיש להקדים שנים או שלשה עדים שעל פיהם יקום דבר.

1. סנהדרין עד-עד: — «אבל בשעת גזרת המלכות אפילו מצוה קלה יהרג ואל יעבור... מאי מצוה קלה, אמר רבא בר רב יצחק אמר רב אפילו לשנויי ערקתא דמסאנא».

2. י. שביעית, פרק ד, הלכה ב — «אבל ברבים אפילו מצוה קלה לא ישמע לו, כגון לוליגוס ופפוס אחיו שנתנו להם מים בכלי זכוכית צבועה, ולא קיבלו מהן».

3. גיטין נו: — «אמר ליה קיסר אישדי לך גושפנקא וגחין ושקליה כי היכי דלימרו קביל עליה הרמנא דמלכא, אמר ליה חבל עלך קיסר, חבל עלך קיסר, על כבוד עצמך כך, על כבוד הקב"ה על אחת כמה וכמה».

ידועות שיטות הרי"ף, רש"י, ותוס' בנוגע לפירושו של «לשנויי ערקתא דמסאנא». לא כך הבין בעל השאלות, פרשת וארא, שאילתא מב (בהעמק שאלה, עמ' רסא), וזה לשונו:

מאי מצוה קלה, אמר רבה בר יצחק אמר רב אפי' ערקתא דמסנא אפי' הא דאיסור דרבנן היא. מאי פרושא, כדאמור רבנן נתפזרו לו מעות בפני ע"ג לא ישוח ויטלם מפני שנראה כמשתחוה לע"ג. נכנס לו קוץ ברגלו בפני ע"ג לא ישוח ויטלנו מפני שנראה כמשתחוה לע"ג. כגון אלו דומה התרת ערקת מסנא, דבשעת השמד אם יאניסו את ישראל עבוד ע"ג ואינו רוצה, ואח"כ יעמידוהו בפני ע"ג ויאמרו לו כפוף עצמך והתר ערקתא דמסנא, שלא תשתחוה לע"ג אלא כפיפתך היא להתיר ערקת מסנא, ובלבד דואיך יאמרו שהשתחוית, אסור הוא, וזה הוא איסורא דרבנן, שאף על פי שאינו משתחוה לע"ג אלא שוחה להתיר, הואיל ונראה שוחה בפני ע"ג, אסור, שכל מקום שאסרו חכמים מפני מראית העין, אפי' בחדרי חדרים אסור.

כלומר, אין כאן כוונה למעשה עבודה זרה כלל, לא מצד האונס ולא מצד הנאנס, אלא יש כאן מראית עין בלבד, ודוק שלא איכפת לו לצורר שהיהודי אינו עובד עבודה זרה ממש; העיקר אצלו שנראה כלפי חוץ שהיהודי נכנע לגזירתו.

רבים תמהו על מעשה לוליינוס ופפוס, וכי איזה צד עבודה זרה יש בשתיית מים בכלי זכוכית צבועה? ועיין דחקו של בעל פני משה על אתר. ויפה פירש רבינו שלמה סיריליאו שגם כאן מדובר במראית עין. כלומר, הרואים יחשבו שלוליינוס ופפוס שתו סתם יינם. יוצא שפירושה של „מצוה קלה“ בבבלי (לפי פירוש השאילתות) ובירושלמי (לפי פירוש הר"ש סיריליאו) עולה בקנה אחד. ועיין דברי הר"ן המובאים בפירוש הכותב לעין יעקב, פסחים נ. וכעין פירושו של הר"ש סיריליאו תמצא אצל בעל פרי חדש, בביאוריו ללשונות הרמב"ם, ה' יסודי התורה ה: ב; וכן בגליון אפרים הנדפס בירושלמי על אתר.

הרווחנו בזה שנוכל לעמוד על פשוטו של המסופר בגיטין נו: . כבר תמה רש"י איזה צד יהדות או עבודה זרה יש כאן שמסר הצעיר שבבנים את נפשו על הרמת חותם מן הארץ. ולכן פירש רש"י שצורת הקיסר היתה טבועה בחותם. אלא קשה לפירושו, דעיקר חסר מן הספר. ושוב נראה דמדובר על מראית עין בלבד, כלומר הקיסר רצה שכלפי חוץ יחשבו שהיהודי נכנע לגזירתו, ולא חשוב שהוא והיהודי הבינו אחרת. ויפה ענה הצעיר שבבנים לקיסר, הנה אתה חס רק על כבודך, שרצונך שיחשבו כולם שאני נכנעתי לצווי שלך, ולא איכפת לך כלל אם אני עובד עבודה זרה לשמה אם לאו;

ואם על כבודך כך, על כבוד הקב"ה על אחת כמה וכמה! ועיין איכה רבה פרשה א, מעשה במרים בת תנחום (הוצאת בובר, עמ' מב), דמפורש שם כמו שפירשנו כאן. וכן פירש המהרש"א בגיטין על אתר, ד"ה את ה' האמרת, וכן הבין הגדול ממינסק, אור גדול, סימן א', עמ' 32, ד"ה וראיתי להתו"ח.

הצד השווה של עדים נאמנים אלו, הוא, שעובדי עבודה זרה שבאו לאנוס את היהודים לעבור על הדת, לא עבדו עבודה זרה לשמה, וממילא לא דרשו כן מאחרים. נכון שלכתחילה רצו להעביר את כל היהודים על הדת, אבל מטרה זו היתה טפילה למטרתם העיקרית, והיא שהם יטלו את השם ושהיהודים יהיו משועבדים וכפופים להם, לא פחות ולא יותר. וכן בנוגע ליוונים. לראשונה דרשו שהיהודים יתיוונו ויעבדו עבודה זרה. מכיון שהבחינו שיהודים נאמנים לא קבלו את דרישתם, גורו ממש שיכתבו על קרן השור שאין להם חלק וכו'. כלומר, שלכל הפחות כלפי חוץ יראו היהודים כאילו הם קבלו את גזירת היוונים. בבית יעשו מה שיעשו, יניחו תפילין, ישמרו שבת, יאכלו כשר וכו', אבל בשדה, בקרן השור, שנראה לכל, יכריזו היהודים את נאמנותם לעבודה זרה, ואפילו שאין זה אלא למראית עין בלבד. ועל מצוה דרבנן זו, מסרו אבותינו את נפשם וזכו להוסיף יום טוב מדרבנן, דהיינו חנוכה. והלא דבר הוא, שרק בחנוכה מצינו מצות פרסומי ניסא, ונראה דחז"ל תקנו כן בבחינת זה לעומת זה, בעל המדרש פתח ואמר (עיין למעלה): חושך זה גלות יון שהחשיכה וכו', הם החשיכו ואנו מדליקין; הם בקשו לפרסם עבודה זרה בעולם (כתבו על קרן השור, כלפי חוץ), ואנו מדליקין נר חנוכה שמצוה להניחה על פתח ביתו מבחוץ, כדי לפרסם ניסא של הקב"ה.

